

jogi néprajzi kiskönyvtár 8. Szekszárd, 2018, Pécsi Tudományegyetem KPVK, 251–316. p.

¹⁸ NAGY 2018.

¹⁹ MATLA Gabriella: A spanyol jogszokáskutatás úttörője: Joaquín Costa Martínez. In NAGY Janka Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai II. kötet. Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 7.* Szekszárd, 2018, Pécsi Tudományegyetem KPVK, 261–270. p.

²⁰ TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: Results and Task of Legal Ethnology in Europe. In DUNDES RENTELN, Alison – DUNDES, Alan (eds.): *Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta.* New York – London, 1994, University of Wisconsin Press, 164. p.

²¹ TÁRKÁNY SZÜCS 1994.

²² AMIRA, von Karl: *Rechtsarchäologie.* Strassburg, 1913; TÁRKÁNY SZÜCS 1994, 169. p.

²³ BAROSS János: *Részleges jelentés az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által a magyar parasztbirtokok öröklési módjára vonatkozólag elrendelt adatgyűjtés eredményeiről.* Budapest, 1905; MATY-TYASOVSKY Miklós: *Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás,* Budapest, 1904, Eggenberger-féle Könyvkereskedés.

²⁴ TAGÁNYI 1919.

²⁵ BRUCKNER Győző: A magyar jogtörténetírás folkore-isztikus irányai. *Miskolci Jogászelet Könyvtára 13.* Miskolc, 1926.

²⁶ SZENDREY Ákos: Néprajz és jogtörténet. *Ethnographia*, 1936. 42. sz. 144–150. p.

²⁷ A kutatástörténet legutóbbi összefoglalása NAGY Janka Teodóra: *A magyar jogi népeletkutatás (1939–1948) története és forrásai. Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 6.* Szekszárd, 2018, Pécsi Tudományegyetem KPVK, 373. p.; BOGNÁR Szabina: *A népi jogélet kutatása Magyarországon. Néprajzi értekezések 5.* Budapest, 2016, 275 p.

²⁸ *A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL) / New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL).* OTKA K 109191 sz. pályázat alapvető célja a jogtörténeti forrásoknak a tudományos szinergiákra is tekintettel történő bővítése volt. Összefoglaló kötet NAGY Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai. „A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár” K 109191 számú OTKA kutatás zárókiadványa. Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 8.* Szekszárd, 2018, Pécsi Tudományegyetem KPVK.

Deák Ferenc híres felirati javaslatának 26. bekezdésében (amely a végleges szövegben a 27. bekezdés lett)¹ az alábbiakat olvashatjuk:

„És ha tekintjük Svéczia és Norvégia példáját, láthatjuk, hogy két állam csupán personalunio mellett is megállhat egymással, s mi, kik az örökös tartományokkal hasonlóul personalunio mellett ugyanazon uralkodóház alatt állunk, közjogilag egymástól függetlenül miért nem állhatnánk meg testvérileg egymás mellett, ha egymás jogait és érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartjuk?”²

Az 1861. évi országgyűlésen Deák a tisztán perszonáluniós kapcsolat példajaként hivatkozott tehát az 1814 óta fennálló svéd–norvég unióra,³ ami azonban nem helytálló értelmezés, ugyanis ez az államközi viszony korántsem merült ki az uralkodó személyének azonosságában. Ő ezzel (ti. a svéd–norvég közjogi kapcsolat reáluniós jellegével) nyilvánvalóan tisztában is volt, ugyanis – mint arra a Deák-szakirodalom számos alkalommal utalt már⁴ – kedvelt ifjúkori olvasmányai közé számítottak Karl [Carl] von Rotteck (1775–1840) német liberális politikus és tudós, freiburgi professzor művei, sőt Csengery Antal szerint a német szerzőt személyesen is ismerte.⁵ Concha Győző megjegyzi, hogy Deák azért alkalmazta „hamisan” a perszonálunió fogalmát több írásában, mert osztrák ellenfele, Wenzel Lustkandl (1832–1906) a reáluniót „teljes inkorporáció” értelemben használta, és Deák így próbálta kiemelni a két koncepció közötti különbségeket.⁶

Rotteck egyik legfontosabb műve a *Lehrbuch des Verunmfrechts und der Staatswissenschaften* (Az észjog és az államtudomány tankönyve) című, az 1830-as évek első felében megjelent négykötetes munka volt, melyet Deák – Panka Károly (a Deák-könyvtár áttanulmányozását követően publikált) tanulmánya szerint – „sokat forgatott”.⁷

Képes György

Svédország és Norvégia uniója, 1814–1905

Rotteck a *Lehrbuch* III. kötetének 62. címében értekezik „a több államból álló államokról” (*Vom Staaten-Staat*), mint az országok közötti közjogi kapcsolat – államszövetség (*Staatenbund*) és szövetségi állam (*Bundesstaat*) melletti – harmadik, leglazább változataról. A svéd–norvég uniót valóban ebben a fejezetben említi, azonban korántsem a perszonálunió tiszta példajaként.

Leszögezi ugyan, hogy Norvégia és Svédország polgárai nem állnak olyan szoros kapcsolatban az unióval, ahogy például az angolok, a skótok vagy épp az írek közvetlen állampolgárai (*unmittelbare Angehörigen*) Nagy-Britannia és Írország Egyesült Királyságnak,⁸ azonban különbséget tesz tiszta perszonálunió és „dologi egyesülés” (*dingliche Vereinigung*), azaz reálunió között.⁹ A perszonálunió államait pusztán személyes (*blos persönlich*) – az uralkodó vagy uralkodóház azonosságán alapuló – kapcsolat jellemzi, míg a reálunió Rotteck meghatározása szerint alapszerződésen (*Grundvertrag*) vagy alaptörvényen (*Grundgesetz*) nyugszik.¹⁰ Előbbire az Osztrák Császárság kikiáltása előtti ausztriai (Habsburg) összállamot, valamint Nagy-Britannia és Hannover dinasztikus kapcsolatát, utóbbira pedig épp Svédországot és Norvégiát hozza (egyik) példaként.¹¹

Valóban: a két északi állam esetében többről volt szó, mint arról, hogy államfőjük személye a véletlen (vagy akár tudatos, dinasztikus alapú döntés) folytán azonos lett. Ahogy Rotteck is utal rá, az 1814 és 1905 között fennállt

svéd–norvég uniót nemzetközi és kétoldalú szerződések, valamint alaptörvényi szintű (írott) szabályozás foglalta közösségbe. E közösség ráadásul bizonyos kérdésekben közös intézményeket is eredményezett. Bár a szakirodalomban a mai napig vitatott, hogy perszonál- vagy reálunió jött-e létre a két ország között 1814-ben (John W. Burgess amerikai politikatudós például hetven év távlatából az eredeti megoldást még „tisztán perszonálunióknak” nevezte),¹² e sorok írója Torkel Jansson svéd történész álláspontját osztja, mely szerint a külpolitika kivételt képezett ez alól („*Sweden–Norway remained no more than a personal union except in the field of foreign policy*”).¹³ Megjegyzendő, hogy a skandináv történelem neves kutatója, H. Arnold Barton amerikai történész is „kettős monarchiának” (*Dual Monarchy*) nevezi monográfiájában az uniót.¹⁴

Concha Győző *Politika* című művének Alkotmánytan címet viselő I. kötetében leszögezi: „a perszonálunió hagyományos fogalma nemcsak Magyar- és Osztrárországra, hanem Svéczia és Norvégiára nézve is tarthatatlan”. Utóbbi kapcsán kiemeli, hogy

„Norvégia alaptörvénye szerint (38. §) a norvég államminiszternek s két államtanácsosnak helye és szavazata van a svéd államtanácsban, valahányszor ott a két birodalmat illető ügyek tárgyalatnak, a hadüzenet fölötti tanácskozás végett svéd–norvég államtanács van (20. §), s Norvégia külügyeinek is a svéd külügyminiszter a kezelője.”¹⁵

A továbbiakban magunk is ezt a kérdést járjuk körül, azaz, hogy az MTA–ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoportjának a szuverenitással kapcsolatos további kutatásai körében – kutatói programként – az Osztrák–Magyar Monarchia és a Svéd–Norvég Unió egymásra gyakorolt hatásait, a politikai és közjogi irodalomban egymás államközösségeire történt utalásokat szeretnénk a későbbiekben behatóbban, konkrét példákkal is megvizsgálni és alátámasztani.

1. A svéd–norvég unió létrejötte és közjogi alapjai

Norvégia 1814-ben került közjogi kapcsolatba Svédországgal, miután a kieli béke – pontosabban a két kieli békeszerződés közül az első, a dán–svéd megállapodás¹⁶ – elszakította Dániától, melynek 1536 óta *de facto* alávetett része volt. Átmeneti helyzetben elfogadott, új szellemű alkotmánya kimondta ugyan, hogy az ország „szabad, független és oszthatatlan királyság” (1. §), a napóleoni háborúkban az oroszokkal kötött titkos szövetségnek köszönhetően a győztes hatalmak közé került svéd fél azonban ragaszkodott a kieli egyezmény azon rendelkezéséhez, mely szerint „királyságot kell alkotnia, [de] a Svéd Királysághoz csatlakozva” (*un Royaume, et reuni à celle de la Suède*).¹⁷

A svéd parlament (*Riksdag*) által még az előző évben trónörökössé választott Jean Baptiste Bernadotte francia

tábornok (1763–1844, 1818-tól haláláig XIV. Károly János néven svéd király) negyvenezer fős hadseregének fenyegetése hatására Keresztély Frigyes dán királyi herceg (és 1814. május 17-én Eidsvollban, az alkotmány elfogadásával egyidejűleg a küldöttek által megválasztott norvég király) augusztus 14-én megkötötte a svéd trónörökös herceggel a mossi fegyverszüneti egyezményt,¹⁸ melyben lemondott a norvég koronáról, Károly János pedig cserében vállalta – régensként XIII. Károly királyt is képviselve –, hogy tiszteletben tartja az eidsvollli alkotmányt. A felek az egyezményben azt is rögzítették, hogy a norvég alaptörvény rendelkezéseit összhangba kell hozni a kieli békeszerződés svéd–norvég unióról szóló passzusával.¹⁹

Keresztély Frigyes király a norvég parlament (*Storting*) 1814. október 10-i rendkívüli ülésén lemondott a trónról.²⁰ A *Storting* tíz nappal később (több mint 90 százalékos szavazattöbbséggel) jóváhagyta az uniót Svédországgal,²¹ majd november 4-én a mossi egyezményben foglaltaknak megfelelően módosította a májusi alkotmányt. Az ekkor elfogadott változtatások, kiegészítések jórészt a trónörökléssel, valamint a közös uralkodó kiskorúsága esetén az államfői jogkör két ország közötti közös gyakorlásával foglalkoztak, azonban fontos, a perszonálunió szokásos keretein több ponton is túllépő új szabályokat is beiktattak az alaptörvénybe. Az alkotmány kiegészítését követően, de még mindig ugyanezen a napon²² a *Storting* Norvégia királyává választotta a gyermektelen XIII. Károly svéd uralkodót, a trón örökösévé pedig Károly János herceget (azaz Bernadotte marsallt), az 1810. évi svéd trónöröklési törvényben (*Successionsordning*) foglaltakkal megegyezően.²³

A 15. § értelmében a norvég államtanács (*Statsråd*) három tagja, az államminiszter és további két, évente cserélődő tag – a magyar alkotmánytörténet jeles forrásából, az 1848. évi III. tc.-ből jól ismert kifejezést segítségül hívva – „a király személye körül leend”, és segíti az uralkodót a norvégiai ügyek intézésében.²⁴ Lehetőség szerint az uralkodónak ezekben az ügyekben ki kell kérnie a teljes norvég kormány véleményét is, már ha ennek nincs súlyos akadálya.²⁵ A 38. § a fentiekén túl arról is rendelkezett (ezen ügyek konkrét meghatározása nélkül), hogy a norvég kormány három, a király mellett Stockholmban tartózkodó tagja (lásd 15. §) az uralkodót a két országot közösen érintő ügyek vitelében is támogatni fogja.²⁶

A 26. § a hadügyeket (a hadüzenet és békekötés jogát is beleértve), a (katonai) szövetségek kötését és felmondását, valamint a követek küldését és fogadását, a korabeli szokásoknak megfelelően a király hatáskörében hagyta, kimondva azonban, hogy hadüzenet előtt az uralkodónak jelentést kell kérnie a norvég kormánytól az ország pénzügyeiről és védelmének állapotáról. Ezt követően a királynak rendkívüli (kibővített) államtanácsülést kell összehívnia Stockholmban, amelyen a svéd kormány tagjai és a Stockholmban tartózkodó három norvég kormánytag közösen vesz részt. Ezen az ülésen kell megvitatni a norvég kormány említett jelentését, valamint a svéd kormány hasonló tartalmú riportját is, és a király ezek alapján kéri ki a rendkívüli államtanács véleményét, „az alkotmány által rájuk ruházott felelősség terhe mellett”.²⁷ A 111. § szimbolikusan is megerősítette a hadügyek közösségét, kimond-

va, hogy a norvég kereskedelmi hajók norvég zászló, a hadihajók viszont uniós lobogó alatt fognak hajózni.²⁸

Ezek a fontos módosítások persze önmagukban még nem teremtették volna meg a reáluniót a két állam között, mivel csak a norvég közjognak váltak részévé, az 1814. november 4-i alkotmánykiegészítés szerint. A két társország közötti közjogi viszony részletkérdéseit az 1815. augusztusi *Riksakt* (uniótörvény, korabeli magyar fordításban „birodalmi akta”)²⁹ rendezte, jórészt szó szerint átvéve az 1814. novemberi norvég alkotmány rendelkezéseit.³⁰ A jogszabályt a svéd *Riksdag* és a norvég *Storting* – egymással a ratifikációs folyamat során kapcsolatot tartva, de külön, saját eljárási rendje szerint, azaz svéd, illetve norvég törvényként – hagyta jóvá, egymással megegyező szöveggel.³¹ Norvégia belső jogszabályi hierarchiájában az uniótörvény – az 1814. novemberi, azonos tartalmú alkotmánymódosításokra tekintettel³² – alaptörvényi szintű jogforrás lett (amelyet tehát csak az alkotmánnyal együtt volt lehetséges módosítani, amint arra az uniótörvény 12. §-a kifejezetten utal is),³³ míg a svéd jogrendszerben nemzetközi szerződésnek minősült.³⁴

Az uniótörvény 1. §-a az 1814. évi norvég alkotmány (novemberben kiegészített) 1. §-ának szövegszerű átvétele, mely szerint „Norvégia szabad, független, feloszthatatlan és elidegeníthetetlen királyság, amely Svédországgal egy király alatt egyesült. Kormányformája korlátozott és örökletes monarchia.”³⁵ A 2. § (az 1810. évi svéd *Successionsordningra* utalva) kimondta, hogy a két állam trónöröklési rendje a svéd *Riksdag* által 1810. szeptember 26-án elfogadott és az újonnan megválasztott svéd király, XIII. Károly által jóváhagyott törvényben foglaltaknak felel meg.³⁶ A 3. § azt a nem várt jövőbeli esetet szabályozta, ha nem lenne az 1810. évi svéd trónöröklési szabályok szerint trónörökös (azaz kihalna az új svéd királyi dinasztia, a Bernadotte-ház). Ez esetben a *Riksdagnak* és a *Stortingnek* egyaránt trónutód-jelölési joga van, és ha nem azonos személyt jelölnek, akkor egy paritásos alapú közös bizottságnak kell összeülnie és megválasztania a két jelölt közül azt, aki Svédország és Norvégia közös uralkodója lesz. (A bizottság működésének és a határozat meghozatalának igen aprólékos szabályainak³⁷ ismertetésétől e helyütt eltekintենék, hiszen tudjuk, hogy az unió régen felbomlott már, a Bernadotte-ház pedig még mindig uralkodik Svédországban.)

Témánk szempontjából sokkal érdekesebb az uniótörvény 4. és 5. §-a, amely – azáltal, hogy a svéd közjog részévé (is) vált – végül is létrehozta a perszonáluniónál szorosabb kapcsolatot (reáluniót) a két ország között. A 4. § az 1814. novemberi norvég alkotmány 26. §-ából ismert szabályokat vette át,³⁸ azaz a hadügyeket, azokon belül is különösen a hadüzenetet a két ország olyan közös ügyévé emelte, amely nem csupán a közös uralkodó személye által, hanem – a rendkívüli államtanács folytán – a két ország kormányának tagjaiból álló ad hoc közös szerv által is intézendő. A Svéd–Norvég Királyságról szóló legátfogóbb közjogi munka, Anathon Aall és Nikolaus Gjelsvik 1912-ben német nyelven is kiadott könyve is kiemeli, hogy az uniótörvény 4. §-a értelmében a „háború és béke” a két ország közös ügye (*gemeinsame Sache*) lett.³⁹

Az 5. § a Stockholmban „a király személye körül” tartózkodó norvég államminiszter és két tanácsos (miniszter) feladatkörével foglalkozik, kimondva, hogy nekik helyük és szavazatuk lesz a svéd államtanács (kormány) ülésén minden olyan esetben, amikor mindkét államot érintő ügyben kell dönteni. Ha lehetséges, ki kell kérni a (Christianiában, azaz a mai Oslóban ülésző) norvég kormány véleményét is ezekben a kérdésekben, kivéve, ha az idő szűke miatt ez nem lehetséges (lásd a norvég alkotmány 38. §-át). Amennyiben pedig a király nem Stockholmban, hanem Christianiában tartana államtanácsülést (azaz a főszabállyal ellentétben, kivételesen Norvégiában intéznék az államügyeket), ott a svéd államtanács (kormány) fogja magát képviseltetni hasonló módon: három, részvételi és szavazati joggal rendelkező kormánytag útján.⁴⁰

Az uniótörvény kiegyenlítésre törekedett a két állam között (az 1814. augusztus 14-i mossi egyezménynek megfelelően deklarálva a két ország egyenlőségét), és igyekezett a belső és külső szuverenitás kérdésében mindkét állam tekintetében csak óvatos lépéseket tenni, Svédország tekintetében az utóbbit lényegében nem is érintve. A létrejött eredménnyel alapvetően mégis mindkét fél elégedetlen volt: a svédek korábban ennél sokkal szorosabb közjogi kapcsolatban bíztak;⁴¹ miközben a norvégok nagy része is csalódott volt az események alakulása miatt, ugyanis ők a XIV. század végén elveszített függetlenségük teljes visszaszerzését tűzték ki célul, és e céltól vezérelve fogadták el 1814 tavaszán új, kartális alkotmányukat.⁴²

A későbbi szakirodalom álláspontja egyöntetű abban a tekintetben, hogy az uniótörvény külügyi kérdésekben korlátozta leginkább Norvégia szuverenitását, a közös uralkodó igen erős külügyi felségjogából adódóan.⁴³ A külügyeket őfelsége, a király intézte, Stockholmban. Míg a norvég kormánynak az 1814. novemberi alkotmánymódosítás következtében nem volt külügyekért felelős tagja (tanácsosa),⁴⁴ a svéd államtanácsban ott ült a külügyminiszter is, aki az uralkodónak nemcsak tanácsot adott diplomáciai kérdésekben, hanem az 1809. évi svéd kormányformatörvény (alkotmány) rendelkezéseinek megfelelően ellen is jegyezte a király ezen a területen meghozott elhatározásait, azaz a felelősséget vállalta értük, mégpedig kizárólag a svéd *Riksdag* előtt.⁴⁵ Ma már tudjuk, ez az aszimmetria vezetett kilencven év elteltével az unió felbomlásához.

2. A stattholderi intézmény mint konfliktusforrás

Az első megoldandó probléma abból adódott, hogy a közös államfő – bár még az 1814. novemberi norvég alkotmány 11. §-a értelmében is „bizonyos időt” minden évben Norvégiában kellett töltenie – főszabályként Svédországban, Stockholmban tartózkodott.⁴⁶ Annak érdekében, hogy a másik királyságban is biztosított legyen az államfői jogkörök gyakorlása, már XIII. Károly (ténylegesen a helyette a hatalmat gyakorló trónörökös-herceg, Bernadotte) *stattholdert* (helytartót) nevezett ki, Hans

Henrik von Essen gróf (1755–1824), svéd birodalmi tengerész nagyszemélyében. Ezt a norvég alkotmány – 1814. novemberi szövegváltozat szerinti – 14. §-a tette lehetővé, azzal, hogy *stattholder*é norvég és svéd polgár egyaránt kinevezhető.⁴⁷ A tisztséget 1829 decemberéig kizárólag svédek, mégpedig a svéd hadsereg tábornokai töltötték be.⁴⁸ Von Essen gróftól 1816-tól Carl Carlsson Mörner gróf (1755–1821), majd 1818-tól Johan August Sandels gróf (1764–1831) követte – utóbbi 1808-ban a finnországi háborúban az oroszok elleni győztes csatában szerzett elévülhetetlen katonai érdemeket. 1827-ben XIV. Károly János Baltzar Bogislaus von Platen gróftól (1766–1829), a svéd haditengerészet ellentengernagyát nevezte ki Norvégia helytartójává.⁴⁹

1829. május 17-én christianiai diákok egy csoportja, az 1815 óta kialakult hagyomány szerint annak ellenére meg akarta ünnepelni az alkotmány elfogadásának 15. évfordulóját (a november 4-i évforduló helyett),⁵⁰ hogy azt a király javaslatára a Storting egy 1828-ban elfogadott törvényben kifejezetten megtiltotta.⁵¹ XIV. Károly János úgy ítélte meg, hogy egy ilyen ünnepség alkalmat teremt arra, hogy az általa megdöntött Keresztély Frigyes volt norvég király (dán koronaherceg, VIII. Keresztély néven dán király 1839 és 1848 között) köré kultusz épüljön. A diákok az ünnepnap előtt hetekkel röplapokat terjesztettek Christiania utcáin. A hatóságok sikertelenül próbálták megakadályozni, hogy a *Constitutionen* („Az Alkotmány”) nevű gőzhajó behajózzon a kikötőbe. A hajót a parton felsorakozott diákok üdvívalgása köszöntötte, majd az egyre nagyobb tömeg a város főterére (*Stortorget*) vonult.

Mivel a (mindössze tizenkét fős) városi rendőrség feloszlatására nem hagyták el a teret, Baltzar von Platen királyi helytartó egy XVII. századi, lázadás elleni törvény alapján a katonaság bevetése mellett döntött, amely erőszakkal (a lovasság kardlappal, a gyalogság puskatussal) oszlatta fel a tüntetőket. A *Torgslaget* („főtéri csata”) néven ismertté vált incidens⁵² szinte a „bostoni teadélutánhoz” hasonló szimbolikus jelentőségre tett szert a norvég közvéleményben.⁵³ Von Platen még ugyanebben az évben bekövetkezett halála után a *Storting*ben határozati javaslat is született arról, hogy svéd állampolgár többé ne lehessen helytartó Norvégiában. Korábban is népszerűtlenek voltak a svéd *stattholder*ek (egy norvég képviselő már 1818-ban javasolta a tisztség eltörlését), azonban igazán a 1829. május 17-i események tették az unió egyik konfliktusforrásává a helytartóság kérdését.⁵⁴ Még az is felmerült, hogy a *Storting* eltörli az intézményt, de Károly János megüzente, hogy ez ellen vétőt emelne.⁵⁵ Von Platen halála (1829. december 6.) után egészen 1836-ig mégsem nevezett ki újabb helytartót.⁵⁶

Az 1830. júliusi franciaországi forradalom Skandináviában is éreztette hatását.⁵⁷ A dán abszolút monarchiában ezt követően rendelte el VI. Frigyes (1808–1839) a konzultatív tartományi gyűlések megtartását, az alkotmányok (1809. évi svéd és 1814. évi norvég alaptörvény) által kötött, de hasonlóan autokratikus karakterű XIV. Károly János pedig 1835-ben beleegyezett abba, hogy amikor a svéd külügyminiszterrel és a svéd kabinet egy másik tagjával külügyekről tanácskozik, ezen a „minisztertanácsnak”

nevezett ülésen egy norvég miniszter is részt vegyen.⁵⁸ Egy évvel később pedig, az unió történetében először egy norvég állampolgárt, J. C. Herman Wedel Jarlsberg gróftól (1779–1840) nevezte ki Norvégia helytartójává,⁵⁹ aki 1814 és 1822 között norvég pénzügyminiszter, 1824 és 1832 között a *Storting* tagja (két évig elnöke is) volt.⁶⁰

A gróf halála után, 1841-ben újabb norvég állampolgár kapott *stattholderi* kinevezést, Severin Lovenskiöld (1777–1856) személyében, aki 1828-tól helytartói kinevezéséig a norvég kabinetet képviselte államminiszterként Stockholmban.⁶¹ Megjegyzendő, hogy mindketten régi királyhű politikusok voltak: már az 1814. tavaszi eidsvolli alkotmányozó gyűlésen a kieli béke rendelkezéseinek betartását pártolták, a konvención megszerveződő „svéd párt” vagy Uniópárt (*Unionspartiet*) prominenseiként.⁶² Amikor az 1848. februári párizsi forradalom hírére Christiania lakossága is mozgolódni kezdett, Lovenskiöld katonákkal üzentte meg, hogy szükség esetén ő is be fogja vetni a hadsereget. A főként kiskereskedőkből verbuválódott tüntetés hamar fel is oszlott. Pár résztvevőt azért a mihez tartás végett letartóztattak, és „jól megérdemelt botbüntetésben” részesítettek – ahogy a helytartó a királynak küldött jelentésében fogalmazott.⁶³

Lovenskiöld 1856. júniusi lemondása után nem neveztek ki újabb helytartót.⁶⁴ I. Oszkár király (1844–1859) ekkor már súlyos beteg volt, helyette régensként (Norvégiában Lovenskiöld elhunytát követően, az alkotmány 14. §-ának rendelkezései szerinti *visekongeként*, azaz „alkirályként”) fia, a későbbi XV. (Norvégiában IV.) Károly (1859–1872) uralkodott.⁶⁵ Ő – trónra lépésekor teendő engedményként – felajánlotta Norvégiának a rossz emlékü helytartói tisztség eltörlését. A *stattholderi* intézmény általános megítélésén az a tény, hogy 1836-tól nem svédek töltötték be, keveset változtatott, mivel önmagában a tisztség léte üzentte, hogy Norvégia másodlagos, alárendelt szerepet tölt be a svéd–norvég kettős monarchiában.⁶⁶

Az új uralkodó ígéretét a norvég sajtó még azelőtt kiszivárogtatta, hogy a svéd országgyűlés erről hivatalos tájékoztatást kapott volna, a norvég parlament pedig 1859 decemberében gyorsan el is fogadta a szükséges alkotmánymódosítást.⁶⁷ Csakhogy válaszul a *Riksdag* valamennyi háza, azaz a négy tradicionális svéd rend (a svéd országgyűlés 1866-ig négykamarás rendi gyűlésként működött)⁶⁸ egyhangú határozatban üzentte meg az uralkodónak, hogy a helytartóságot az unió olyan alapintézményének tekinti, amely az uniótörvény módosítása, azaz a *Riksdag* jóváhagyása nélkül nem szüntethető meg. Márpedig a svéd rendek Norvégiát „csalárd partnernek” tekintik, és csak azzal a feltétellel járulnak hozzá a *stattholderi* intézmény eltörléséhez, amennyiben egyidejűleg az uniótörvény átfogó, az államközi kapcsolatot hatékonyabbá tevő revíziójára is sor kerül.⁶⁹ Mivel a királyt kötötte a svéd országgyűlés döntése, ígérete visszavonására, a *Storting* által elfogadott alkotmánymódosító törvény megvételéhez kényszerült,⁷⁰ ami miatt viszont – ahogy Thomas K. Derry fogalmaz – a családott norvégok a monarchiát még inkább „svéd intézménynek” kezdték tekinteni.⁷¹

A helytartói tisztség így formálisan fennmaradt, de XV. Károly annyiban azért tartani tudta a szavát, hogy (1872-

ben bekövetkezett haláláig) nem nevezett ki senkit erre a tisztségre.⁷² A fiatalon elhunyt uralkodót, mivel nem volt túlélő fiúgyermek (leánya pedig az 1810. évi trónöröklési törvény szerint nem örökölhette a trónt), öccse követte a közös trónon, II. Oszkár (1872–1907) néven, akit a norvég parlament barátságosan fogadott, igen nagyvonalú összeget szavazva meg norvégiai (trondheimi) koronázási ünnepségére. Robert Nisbet Bain szerint ennek a békélyesebb légkörnek is betudható, hogy az új uralkodó megismételte a bátyja által tett feljárnást a helytartói tisztség megszüntetésére.⁷³

Ez esetben az ígéret valósággá is vált, ugyanis az említett 1866. évi új *Riksdagsordning* alapján működő svéd népképviselői országgyűlés most nem a *Storting*, hanem a király eljárása miatt fejezte ki nemtetszését, kimondva, hogy az uralkodó parlamenti felhatalmazás nélkül nem tárgyalhatott volna a kérdéstről. A helytartói intézmény eltörlését viszont megszavazta.⁷⁴

Így a *Storting* 1873. május 28-án problémamentesen tudta elfogadni azt az alkotmánymódosítást, amely törölte a norvég alaptörvény 14. §-ának 1. és 3. bekezdéséből a *stattholderi* tisztségre vonatkozó utalásokat. Ezzel egyidejűleg létrejött a christianiai államminiszteri tisztség, aki a norvégiai kabinet feje lett, véget vetve annak a sérelmes helyzetnek, hogy, mivel az elvileg kormányfőnek számító államminiszter állandóan Stockholmban tartózkodott, Norvégiának – helytartó (vagy alkirály) hiányában – 1873-ig nem volt saját miniszterelnöke. A Norvég Királyság első önálló kormányfője az ügyvéd és alkotmányjogász Frederik Stang (1808–1884) lett.⁷⁵

3. A külső szuverenitás és szimbólumai

A helytartói tisztségből adódó alárendeltség-érzés mellett Norvégia másik alapvető sérelme abból adódott, hogy – mint említettük – az unióban a külügyek a közös uralkodó hatáskörébe tartoztak. Ez a korabeli felfogás szerint következett ugyan a külügyi felségjog személyhez kötöttségéből, azonban a gyakorlatban olyan helyzetet eredményezett, amelyben a norvég külügyeket a társállam minisztere intézte, aki azonban ezen ügyek viteléért Norvégiában semmilyen módon nem volt felelősségre vonható.⁷⁷

A svéd diplomácia ráadásul nem bizonyult alkalmasnak a norvég érdekek képviselésére. Erre már az 1814. ja-

nuári kieli béke is jó példát szolgáltatott, ugyanis a béketárgyalásokon a svéd fél Dánia javára lemondott három, 1536-ig a norvég koronához tartozó tartományról, Izlandról, Grönlandról és a Feröer-szigetektől, amelyek közül

utóbbi kettő a mai napig Dánia külső területe. A történettudományban máig vitatott, hogy mindez Edmund Bourke (1761–1821) nyugat-indiai születésű dán tárgyalóbiztos azon, valótlan állításának köszönhető-e, mely szerint ezek sosem tartoztak Norvégiához, vagy csupán annak, hogy a svédek mielőbb le akarták zárni a tárgyalást, és nem érdekelte őket e területek sorsa.⁷⁸ Ha előbbi, akkor kellő információik, ha utóbbi, akkor a megfelelő akaratuk nem volt meg ahhoz, hogy Norvégia ügyeiről tárgyaljanak. Utóbbi értelmezést látszik alátámasztani, hogy Svédország 1821-ben a *Storting* felhatalmazása nélkül állapodott meg a dán féllel abban, hogy Norvégia hárommillió *riksdaler* erejéig részt vállaljon a napóleoni háborúban vesztes Dán–Norvég Királyság államadosságából ahelyett, hogy a svéd diplomácia – akár Feröer, Grönland és Izland átengedésére hivat-

kozva – ettől a társállamot terhelő további kötelezettségtől elzárkózott volna.⁷⁹

A norvég érdekekkel kapcsolatos svéd negligenciáról tanúskodik a „bodoi esetként”⁸⁰ elhíresült ügy is, melynek kiváltó oka az volt, hogy a norvég hatóságok eljárást indítottak néhány angol csempész ellen, akiknek az áruját lefoglalták. A csempészek azonban meghamisított okiratokkal meggyőzték a brit kormányt arról, hogy az eljárás jogtalan volt, mire az Egyesült Királyság és a Svéd–Norvég Királyság között kialakult diplomáciai feszültség megoldásaként a svéd külügyminiszter jelentős összegű kártérítés fizetését vállalta Norvégia nevében a (teljesen jogszerűen eljárás alá vont) csempészek javára.⁸¹ XIV. Károly János, azaz Jean Baptiste Bernadotte *de facto* 1814-től, közjogi értelemben 1818-tól (XIII. Károly halálától) 1844-ig tartó norvégiai uralkodására ez a hozzáállás általában jellemző volt – bár a svéd származású amerikai történész, Raymond E. Lindgren olyan ellenpéldákat is talált kutatásai során, amelyek kifejezetten a norvég kereskedelmi érdekek érvényre juttatását támasztják alá a svéd diplomácia részéről.⁸²

A pénzügyi terhekekkel kapcsolatos svéd „nagyvonalúság” mellett szimbolikus kérdésekben is érezhető volt Norvégia unión belüli alárendelt szerepe. Az egyik ilyen a nemzeti és uniós jelképek használata volt, különösen a

Frederik Stang (1808–1884), Norvégia első miniszterelnöke⁷⁶

zászlók problematikája. Norvégiának néhány évig nem volt saját zászlaja, holott alaptörvénye szerint, mint független királyság, kereskedelmi célra saját lobogót (hadicélra pedig uniós zászlót) lett volna jogosult használni.⁸³ A *Dannebrogra* emlékeztető, de piros mezőben nem fehér, hanem (fehér szegéllyel övezett) kék színű keresztet tartalmazó, ma is használatos norvég zászló 1821-ben született meg.

A monarchia sajátos helyzetét példázza, hogy XIV. Károly János a *Storting* erre vonatkozó határozatát azért nem szentesítette, mert véleménye szerint a zászlók megállapítása királyi prerogátiva, majd rendeletben „engedélyezte” az új norvég zászló használatát.⁸⁴ Ezzel együtt a norvég kereskedelmi hajók a Finisterre-foktól délebbre továbbra is csak svéd lobogó alatt hajózhattak,⁸⁵ mivel Svédország az észak-afrikai kalózkodnak fizetett „védelmi pénzzel” tudta csak szavatolni biztonságukat.⁸⁶ 1838-ban aztán, miután Franciaország elfoglalta Algírt, és így elhárult a veszély, a király – részben a *Storting* petíciójának hatására, pontosabban a norvég parlament és a végrehajtó hatalom (az uralkodó és norvég államtanácsosai) között kialakult alkotmányos konfliktust enyhítendő – rendeletben engedélyezte, hogy a norvég kereskedelmi hajók „saját felelősségükre” norvég zászló alatt hajózzanak.⁸⁷

A hadihajókon azonban továbbra is a svéd (sárga–kék) lobogó volt, melynek a bal felső sarkában lévő kis négyzetbe kerültek bele 1815-ben – „uniós zászló” gyanánt – a norvég (pontosabban ekkor még a Dániától örökölt vörös–fehér) színek.⁸⁸ 1844-ben aztán az újonnan trónra lépő I. Oszkár azzal ajándékozta meg Norvégiát, hogy egységes zászlóhasználatot biztosított két országa számára. Elhatározása értelmében mindkét állam zászlajának bal felső sarkában el kellett helyezni az unió új jelképét, amely a svéd és norvég nemzeti színeket ötvözte.⁸⁹

Az új uralkodó szimbólumokkal (és persze a norvég nemzeti érzésekkel) kapcsolatos érzékenységét példázza, hogy a közös zászlóformátum mellett még egy engedményt tett a norvégok számára. 1844-ig Svédország neve minden hivatalos okiraton megelőzte Norvégiát, azonban Oszkár vállalta, hogy abban az esetben, ha Norvégia nevében intézkedik, címei felsorolásakor előbb írja Norvégiát, mint Svédországot.⁹¹ Ezek a (rendeleti úton hatályba léptetett) királyi jótétemények mindazonáltal arra is emlékeztették a norvégokat, hogy – a helytartói intézmény kapcsán leirtakhoz hasonlóan – sorsuk a (svéd) király jóindulatától függ.⁹² Hasonló szimbolikus ügy, egyúttal norvég sérelem volt, hogy az uralkodók sorszámozása

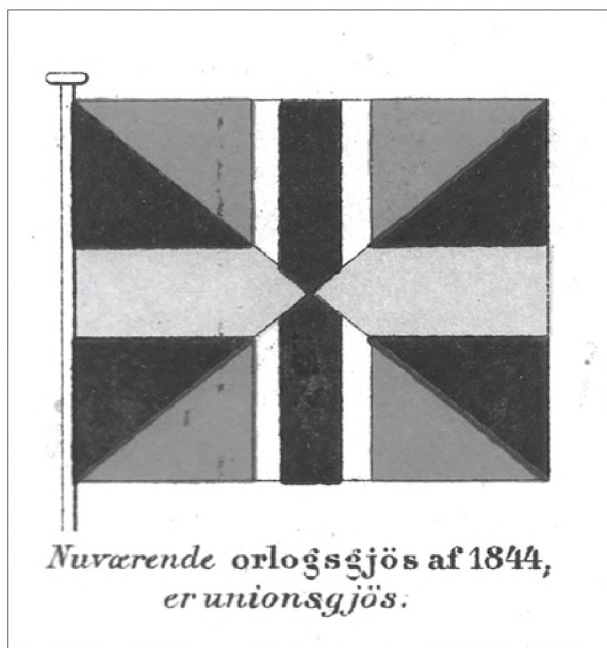
is Svédországhoz igazodott,⁹³ de ezen ez alkalommal sem változtattak. (Persze ez az Oszkár nevű királyokat nem, csak a Károlyokat érintette, mivel Oszkár nevű uralkodó Svédországban sem volt korábban.)

A közös kül- és hadügyi politika fölött gyakorolható kontroll Svédország számára rendkívül nagy jelentőségű volt, ugyanis a Finnországot 1809-ben bekebelező Orosz Birodalom jelentette fenyegetést az 1700 és 1721 közötti „nagy északi háború” óta nem lehetett figyelmen kívül hagyni a régióban. A svéd kormány attól tartott, hogy ha Norvégia nagyobb önállóságra vagy akár beleszólásra tenne szert, kevésbé akarna részt vállalni a védelmi kiadásokból.⁹⁴ Márpedig a *Storting*, amelyben 1833-tól Ole Gabriel Ueland (1799–1870) vezetésével parasztpárti volt a többség, követelte a nagyobb befolyást, amit a norvég államtanács közvetített is az uralkodó felé. Ennek hatására 1835-ben a király vállalta, hogy a Stockholmban tartózkodó norvég államminisztert

minden olyan esetben meghívja a kabinetülésre, amikor akár Norvégiát, akár mindkét államot érintő külpolitikai kérdést tárgyalnak.⁹⁵ Megjegyzendő viszont, hogy ha csak Svédországot érintette az ügy, abban az esetben változatlanul lehetett a norvég államminiszter jelenléte nélkül is tanácskozni,⁹⁶ azaz valójában nem a külügyeket általában, hanem csupán a norvég külügyeket tekintették valódi közös ügynek.

1836-ig sem a *Storting*nek, sem a norvég kormánynak nem volt beleszólása abba sem, hogy kik legyenek azok a tiszviselők, akik az uniót külföldön képviselik. Bár a norvég alaptörvény 1814. novemberi változata szerint az országnak lehetett volna saját önálló diplomáciai apparátusa, a svéd–norvég egyesült királyság első két évtizedében az a szokás alakult ki, hogy a két országnak közös konzuli testülete van.⁹⁷ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a svéd külügyminiszter hivatali beosztottjai képviselték Norvégiát is más országokban, akiket a király a norvég kormány beleegyezése nélkül nevezett ki. 1836-ban aztán XIV. Károly János elrendelte, hogy a konzulok kinevezéséről és visszahívásáról azon a közös svéd–norvég kabinetülésen kell döntést hozni, amelyen az előző évben kiadott uralkodói elhatározás szerint a norvég államminiszter is részt vesz.⁹⁸ Ez is csak részben jelentett azonban előrelépést, ugyanis az együttes kabinetülésen a svéd államminiszter (miniszterelnök) elnökölt, és a svéd államtanácsosok (miniszterek) voltak többségben.⁹⁹

A norvég parlament így még 1836-ban hárompontos feliratban foglalta össze a Norvégiát az unió alatt ért sé-

Az 1844 után használandó közös uniós jelkép
(Unionsmerket)⁹⁰

relmeket (a Szász Zsombor által a magyar rendi országgyűlés korából kölcsönzött szép kifejezéssel: *gravameneket*).¹⁰⁰ Az első kettő inkább szimbolikus volt, de a külső szuverenitás szempontjából korántsem jelentéktelen. Egyrészt követelték az önálló norvég kereskedelmi zászló nemzetközi tengerjogi elismertetését; másrészt olyan közös, uniós zászló- és címerhasználatot, valamint királyi címhasználatot sürgettek, amely az eddigieknél egyértelműbben jelzi a két tagállam – uniótörvényben deklarált – egyenjogúságát (mint láthattuk, ezek a kérések 1844-ben találtak meghallgatásra). A harmadik sérelem kifejezetten a külügyekre vonatkozott: azt kérték, hogy Norvégia ugyanolyan alkotmányos garanciák és felelősség mellett legyen képviselve külföldön, mint Svédország,¹⁰¹ azaz – kimondatlanul, de beleértve – a *Storting*nek (is) felelős kormánytag útján.

A parlament és a király között kialakult feszültség alkotmányos válságot eredményezett. A *Storting* a sérelem ügyét előrevéve nem volt hajlandó tárgyalni a királyi előterjesztéseket, XIV. Károly János pedig, még a költségvetés elfogadása előtt, feloszlatta a *Stortinget*. Mire a parlament, még mielőtt ezt az uralkodói elhatározást végrehajtotta volna, az alkotmányban erre az esetre, azaz a kormánytagok közjogi felelősségre vonására létrehozott (egyébként épp az 1809. évi svéd *Regeringsform*ból kölcsönzött) szabály szerinti speciális birodalmi bíróság (*Rigsret*) előtt emelt vádat a feloszlató döntést ellenjegyző miniszter ellen. A *Rigsret* a miniszter felelősségét megállapította, a miniszter az ítélet alapján be is nyújtotta a lemondását, azonban a király azt nem fogadta el.¹⁰² Ezzel mindkét fél lehetőségei kimerültek, ami az állam további működésének kényszerűsége miatt egy időre oldotta, de véglegesen nem szüntette meg a kialakult feszültséget.

4. Az unió felülvizsgálatára kiküldött első két bizottság kudarca

Mint a zászlókérdés kapcsán már említettük, a konfliktus csillapítása érdekében 1838-ban az uralkodó engedte a norvég kereskedelmi hajók számára az 1821-ben megállapított norvég nemzeti zászló használatát, majd 1839 januárjában elrendelte, hogy egy svéd–norvég közös bizottság alakuljon azzal a céllal, hogy a *Storting* petíciójának harmadik pontjára is figyelemmel tegyen javaslatokat az unió felülvizsgálatára.¹⁰³ Ez volt az *első*, de korántsem az utolsó ilyen *közös bizottság* az egyesült királyság történetében, amely 1844-ben már az új uralkodó, I. Oszkár részére terjesztette elő jelentését.¹⁰⁴ Az ebben foglalt javaslatok a két ország közötti kapcsolat szorosabbra fűzését – közös hadsereg felállítását, közös kereskedelempolitikát és vámrendszert, valamint a jogszabályok kölcsönös elismerését – irányozták elő. A javaslatot – a norvég kormány kifogásaira figyelemmel – a svéd kabinet elvetette, így az végül nem került sem a *Riksdag*, sem a *Storting* elé.¹⁰⁵

Az 1839-es bizottság jelentésében foglaltakat a *Storting*ban csak a továbbra is kisebbségben lévő uniópártiak (azaz a konzervatívok) támogatták. A parasztpártiak a ter-

vezet szerint létrehozandó közös intézményekben, különösen a közös hadseregben nem a norvég érdekek erőteljesebb érvényesülését, hanem az ország függetlenségének még nagyobb mértékű feladását látták. Ez a szemlélet a későbbiekben is komoly akadálya lett a reformnak. Azt a paradoxont, hogy Norvégia az unió belüli svéd hegemonia miatt hátrányt szenved, de ezen csak az uniós intézmények erősítésével lehetne segíteni, ami viszont Norvégia függetlenségének alkotmányos alapelvét sértene, sem ekkor, sem a későbbi próbálkozások idején nem sikerült feloldani. (E sorok írója, mint a mai kor szemlélője – a vitathatatlan közjogi különbségek ellenére – nehezen tudja nem belelátni ebbe a helyzetbe az Európai Unió strukturális reformjainak vissza-visszatérő kudarcait.)

A következő reformkísérlet előzménye nem a *Storting*, hanem ez esetben a *Riksdag* tiltakozása volt. Mint a helytartói intézmény sorsa kapcsán láttuk, a svéd parlament sérelmezte a norvég országgyűlésnek e poszt eltörlése tárgyában 1859-ben, az új király titkos felajánlásán felbátorodva meghozott döntését, és az 1860 áprilisában XV. Károlyhoz intézett feliratában tette világossá, hogy „a svéd rendek” bármely uniós intézmény felülvizsgálatához csak abban az esetben hajlandóak hozzájárulni, amennyiben a revízió az unió teljes rendszerére kiterjed, és annak működését hatékonyabbá teszi.¹⁰⁶ A *Storting* erre egyhangú határozattal elfogadott¹⁰⁷ válasziratot fogalmazott meg, amelyben kinyilvánította, hogy a helytartói tisztség norvég intézmény, amelyről a *Riksdag* nem rendelkezhet, az unió revíziója pedig kizárólag azzal a feltétellel és abban az esetben lehetséges, ha az uniótörvény azon két alapelve nem sérül, mely szerint a két királyság egymással egyenrangú, Norvégia függetlensége pedig tiszteletben tartandó.¹⁰⁸

Ilyen előzmények (és az azt követő többéves politikai vita)¹⁰⁹ után 1865-ben jött létre a *második uniós bizottság*, amelynek a javaslatai döbbenetes párhuzamot mutatnak az ugyanekkor zajló, és végül 1867-re sikerrel záruló osztrák–magyar kiegyezési tárgyalások eredményével, vagyis magával a kiegyezéssel (*Ausgleich*). A szintén 1865 és 1867 között ülésező svéd–norvég közös bizottság ugyanis nemcsak azt a korábbi (1844-es) javaslatot újította föl, mely szerint közös hadsereget kell létrehozni, hanem közös diplomáciai (konzuli) testületet is javasolt, továbbá kimondta, hogy a közös ügyek intézésére egy egyik ország parlamentje felé sem felelős, paritásos alapon minimum három svéd és három norvég tagból álló uniós államtanácsnak (*statsråd*) kell létrejönnie.¹¹⁰ Bár az ezt ellenőrző, népképviselőten alapuló uniós (föderális) parlamentre vonatkozó svéd indítványt a bizottság norvég tagjai nem támogatták,¹¹¹ a „közös minisztertanács” gondolatával, melyet Thomas K. Derry brit történész is az osztrák–magyar kiegyezéssel állít párhuzamba, egyetértettek.¹¹²

Hiába lett volna meg a (már népképviselői) svéd *Riksdag*ban ezúttal a szükséges többség az immár valóban az Osztrák–Magyar Monarchiához hasonló dualista államot megalkotni szándékozó uniós javaslat elfogadásához, és hiába támogatta azt a norvég kormány is,¹¹³ az a *Storting* ellenállásán elbukott. 1870-ben meghalt Ueland parasztpárti vezér, aki támogatta volna a tervezetet, és tekinté-

lyének, általános megbecsültségének köszönhetően nagy valószínűséggel el is tudta volna érni annak elfogadását. Az ő halála után azonban – Johan Sverdrup (1816–1892) nemzeti liberális politikus, későbbi miniszterelnök vezetésével – olyan irányzat vált hangadóvá, amely semmilyen szorosabb együttműködésre nem volt hajlandó a svéd féllel, és már nem élt olyan tekintély, aki lecsillapíthatta volna őket.¹¹⁴ A *Storting* 1871-ben, Sverdrup kétórás, szenvedélyes beszéde után¹¹⁵ igen nagy többséggel, 92 szavazattal 17 ellenében elutasította az uniós bizottság jelentését.¹¹⁶ Fridtjof Nansen (1861–1930)¹¹⁷ 1905-ben megjelent, Norvégia függetlensége mellett érvelő, így természetesen nem elfogulatlan könyvében úgy fogalmaz, hogy azért, mert a javaslat nem tartalmazott megfelelő megoldást arra, hogy a két állam egyenrangúsága biztosított legyen.¹¹⁸

5. A parlamentáris kormányzás győzelme Norvégiában

Az 1870–80-as évek a parlamentarizmus eszméjének győzelmét hozták Norvégiában. Az 1814. évi norvég alaptörvény az amerikai alkotmányból ismert hatalommegosztásos rendszert vette át, amely nemcsak funkcionálisan, hanem ténylegesen, személyükben is elválasztotta egymástól a hatalmi ágakat.¹¹⁹ Emellett (mint az 1836. évi politikai válság kapcsán már említettük: inkább az 1809. évi svéd kormányformatörvényből, mint az 1787. évi amerikai konstitúcióból kölcsönzött szabállyal) lehetővé tette a kormánytagok közjogi felelősségre vonását. Az 1870-es években azonban a *Storting* közvetlenebb, már a politikai felelősséget is magában foglaló ellenőrzést követelt a királyi kabinet felett, elvárva a miniszterek parlament előtti megjelenését is.¹²⁰ A parlament Sverdrup vezette (ellenzéki) többsége 1871 és 1880 között egymás után háromszor is elfogadott egy olyan alkotmánymódosító javaslatot, amely ezt előírta volna, de II. Oszkár ezt mindhárom alkalommal megvétózta.¹²¹

A *Storting* azonban kimondta, hogy a harmadszorra is (egyébként épp 1880. május 17-én)¹²² elfogadott törvény az alkotmány értelmében a király újbóli vétója ellenére is hatályosnak tekintendő, és (június 9-én, nagy többséggel elfogadott határozatában) kötelezte az államtanács tagjait annak végrehajtására és a parlament ülésén való megjelenésre.¹²³ Stang lemondott, 1880. október 11-én kinevezett utódja, Christian A. Selmer (1816–1889) pedig ellenállt a *Storting* döntésének.¹²⁴ II. Oszkár azon érvére hivatkozott, hogy az alkotmány szerinti, valóban szuszpenzív (felfüggesztő, a parlament által harmadjára felülírható) királyi vétó csak a normál eljárási rendben elfogadandó törvényjavaslatokra vonatkozik, az alkotmány módosításaira nem, így az azzal kapcsolatos uralkodói vétó nem lehet más, csak abszolút – ezt az álláspontot egyébként a christianiái egyetem egyik, szakértőként felkért jogász-professzora által adott vélemény is alátámasztotta.¹²⁵

1882-ben a király feloszlatta az országgyűlést, csak hogy az új választások Sverdrup liberális pártjának (*Venstre*) olyan elsöprő, több mint 70 százalékos¹²⁶ parlamenti

többséget eredményező győzelmét hozták, hogy az ellenzék a *Storting* mindkét (sajátos módon egyébként egymásból létrejövő) házában, az *Odelsting*ben és a *Lagting*ben¹²⁷ is kényelmes többségbe került. A parlament 1883-ban vádat emelt Selmer és a kabinet több más tagja ellen, a részben a *Lagting* tagjaiból, részben legfelsőbb bírósági bírákból álló birodalmi különbíróság (*Rigsret*) pedig egy kilenc hónapos procedúra eredményeképpen kimondta a miniszterek felelősségét.¹²⁸ Az uralkodó kénytelen volt az ítéletet tudomásul venni, és 1884. március 1-jén megkérte Selmert, hogy kormánya mondjon le, ő pedig azt elfogadta.¹²⁹ Ezután sikertelen kísérletet tett egy újabb, „parlamenten kívüli” kormány kinevezésére, Christian H. Schweigaard (1838–1899) vezetésével, de a *Storting* egyértelművé tette, hogy ennek a kabinetnek a tagjaival szemben is vádat fog emelni. Ezt követően II. Oszkárnak már nem volt más választása, mint hogy 1884. június 26-án (a norvég történelemben először) a *stortingi* többség bizalmát élvező kormányt nevezzen ki, nem meglepő módon Johan Sverdruppal az élén.¹³⁰

6. A külügy, mint az unió Achilles-sarka

Sverdrup felemelkedése és 1884. évi politikai győzelme – H. Arnold Bartont idézve – akár már önmagában is „végzetes következményekkel” járhatott volna az unióra nézve.¹³¹ A helyzetet azonban tovább súlyosbította, hogy Svédországban is lényeges, egyébként a modern parlamentáris demokrácia irányába ható alkotmányos változások történtek. Egy 1885. július 18-án kelt, a *Regeringsform* egyes rendelkezéseit módosító (egyébként jórészt a norvég parlamentáris fordulatra reflektáló) törvény¹³² értelmében a külügyeket is kivonták a király közvetlen irányítása alól, és a svéd parlamentnek felelős külügyminiszter hatáskörébe kerültek. A törvény ráadásul azt is kimondta, hogy a külügyeket olyan államtanácsulésen kell tárgyalni, amelyen kötelezően részt kell venni a külügyminiszter mellett a svéd államminiszternek (kormányfőnek), valamint egy harmadik svéd kabinettagnak is, amivel 3:1 arányú fölénybe kerültek a svéd államtanácsstagok az egyetlen norvég résztvevővel szemben.¹³³

Ezzel tehát a *Riksdag*, valamint a kizárólag neki felelős svéd kormány teljes ellenőrzést szerzett az unió külügyi fölött, beleértve az 1815 óta változatlanul a svéd külügyminiszter által intézett norvég (és svéd–norvég közös érdekű) diplomáciai ügyeket is. Fridtjof Nansen 1905-ben megjelent, *Norway and the Union with Sweden* című (már idézett) könyvében kifejezetten ezzel az 1885. évi svédországi alkotmányos változással magyarázza az unió utolsó két évtizedének végül megoldhatatlannak bizonyult válságát.¹³⁴ Sverdrup értelemszerűen úgy reagált, hogy Norvégia csak akkor tudja elfogadni a módosítást, ha a norvég kormány is három taggal képviselheti magát a külügyekről tanácskozó (közös) kabinetülésen, és azt sürgette (egyébként nemcsak politikai szempontból érthetően, hanem közjogi oldalról is alátámaszthatóan), hogy a mind

svéd, mind norvég részről ekképp megváltoztatott szabályokat a két parlament vezesse át az uniótörvényben is.

Ezt a svéd kormány elfogadhatónak tartotta, azonban egy olyan szövegű javaslatot készített, amelyben külön kiemelte, hogy az unió külügyeinek ügyvivője a svéd külügyminiszter. Ez óriási felháborodást okozott Norvégiában, ami 1888. június 15-én (a pár nappal korábban tisztességéről lemondott) Ole Jørgensen Richter (1829–1888) stockholmi norvég államminiszter öngyilkosságához, 1889-ben pedig (a svéd kormánnyal folytatott tárgyalásokon tanúsított túlzottan engedékeny hozzáállás miatt támadott) Johan Sverdrup kormányfő lemondásához, politikai bukásához vezetett.¹³⁵ Ez év júliusában az első önálló norvég miniszterelnök fia, a konzervatív Emil Stang (1834–1912) vette át a norvég *statsråd* vezetését, miközben a nemzeti eszmék iránt korábban épp Sverdrup által feltüzelt, és az 1888-ban a *Venstre* pártból kivált radikálisok már új programpontra álltak elő: önálló norvég külügyminiszteri tisztséget követeltek.¹³⁶

Norvégia ekkor már hatalmas (Svédországnál is sokkal jelentősebb, sőt a világon a harmadik legnagyobb)¹³⁷ kereskedelmi flottával rendelkezett, ami önmagában megalapozta, hogy érdekeik magasabb szinten legyenek külföldön képviselve a korábbiaknál. A svédek ugyanakkor (némiképp okkal) tartottak attól, hogy ha önállósodni engednék a norvég diplomáciát, az azzal a veszéllyel járna – különösen az ebbe az irányba nyitott radikálisok hatalomra jutása esetén –, hogy Norvégia Oroszország felé közeledne, ami Svédország számára életveszélyt jelentett volna. 1891-ben így II. Oszkár király a *Storting* megnyitó ülésén tartott trónbeszédében bejelentette, hogy olyan tartalmú javaslatot fog mindkét ország parlamentje elé terjeszteni, mely szerint a továbbiakban a külügyeket és minden egyéb fontos közös ügyet úgy fog megtárgyalni a két állam kormányával, hogy az ilyen tárgyu ülésen a másik ország három minisztere is részt vehet. A radikálisok ezt kevésnek tartották, és négyyszavazatnyi többséggel leszavazták Stangot, aki lemondott.¹³⁸

A kormány bukása után kiírt választásokat a radikálisok nyerték, a *Stortingben* 57 százalékos többséget szerezve. 1891. március 6-án Johannes Steen (1827–1906) vezetésével radikális kormány alakult.¹³⁹ 1892 júniusában a *Storting* – az önálló norvég külügy felé tett első lépésként – saját norvég konzuli szolgálat létesítését határozta el, arra hivatkozva, hogy mivel az uniótörvény nem tett említést a konzulátusok kérdéséről, az 1815 után kialakult gyakorlat ellenére ez a Norvég Királyság önálló ügye, és a *Storting* többé nem járul hozzá a közös svéd–norvég konzuli szolgálat költségeihez.¹⁴⁰ A parlament e döntését II. Oszkár azonnal megvétózta, ami miatt viszont Steen és kabinetje lemondott.¹⁴¹ A *Storting* arra kérte a kormányt, hogy maradjon hivatalban, de közben már annyira feszültté vált a helyzet a két társország között, hogy a svéd sajtó egy része a Norvégiával szembeni fegyveres beavatkozás szükségességéről kezdett cikkezni.¹⁴²

A békét óhajtó II. Oszkár felkérésére aztán 1893 májusában ismét a konzervatív Emil Stang alakított kormányt. A konzervatívok, akik a radikálisok mögött a második erő voltak a norvég parlamentben, maguk is pártolták az

önálló norvég konzuli testület létrehozását, azonban ezt fontolva haladva, a svéd féllel folytatandó tárgyalások útján látták egyoldalú lépések helyett megvalósíthatónak.¹⁴³ Eközben a stockholmi *Riksdag* igen barátságatlan döntéseket hozott: visszavonta a svéd–norvég vámunióról szóló 1827. évi törvényt, és a katonai kiadások jelentős növelését határozta el. Ezek hatására, továbbá miután 1895. június 1-jén a svéd koronaherceg barátja, a félig porosz származású és a bismarcki politika hívének számító Ludvig V. A. Douglas (1849–1916) lett a külügyminiszter, a *Storting* úgy döntött, hogy átmenetileg mégis hozzájárul a közös konzuli szolgálat költségeihez, és egy új svéd–norvég közös uniós bizottságot kell létrehozni a felmerült vitás kérdések megoldására. 1895 októberében összpárti koalíciós kormány jött létre, a konzervatívok, a radikálisok, valamint a korábbi, Sverdrup-féle *Venstre* párt mérsékeltjei részvételével, Francis Hagerup (1853–1921) jogászprofesszor vezetésével.¹⁴⁴

7. A harmadik és negyedik reformbizottság és az unió vége

Az új norvég kormány egy hét főből álló delegációt hozott létre annak érdekében, hogy a svéd partnerrel tárgyaljon az unió szükséges reformjáról. Az 1895 és 1898 között működő, 1839 és 1865 után immár harmadik reformbizottság kudarcra volt ítélve. Nemhogy a norvég és a svéd fél között nem alakult ki konszenzus a javaslatok tárgyában, hanem döbbenetes módon mind a norvég, mind pedig a svéd delegáció két részre szakadt, aminek az lett az eredménye, hogy 1898-ra négy (két norvég és két svéd) különböző jelentés született,¹⁴⁵ a bizottság pedig 1898. január 29-én feloszlott.¹⁴⁶

Időközben újra kieleződött (és fegyveres konfliktussal fenyegetett) a két ország közötti feszültség. 1896–97-ben a *Storting* egymás után hozta a Svédországgal és az uralkodóval szembeni döntéseket. Miután az uralkodó megvétózta a „tisztán norvég zászló” (azaz az uniós szimbólum nélküli nemzeti zászló) használatáról szóló törvényt, a norvég parlament válaszul leszavazta a király és a koronaherceg apanázsának növelésére vonatkozó indítványt.¹⁴⁷ 1897 őszén a radikálisok nagy fölénnyel nyerték meg a választásokat, aminek eredményeképpen a következő év elején a Hagerup-kormány lemondott. 1898. február 17-én megalakult Johannes Steen második kormánya, amely áprilisban megszavaztatta a *Stortinggel* az általános férfi választójog bevezetéséről szóló törvényt. Ez tovább növelte a radikális párt népszerűségét.¹⁴⁸

Miután a *Storting* harmadszor is megszavazta a zászlóról szóló törvényt és azt II. Oszkár harmadjára is megvétózta, az alkotmány szuszpenzív vétóra vonatkozó, egyébként az 1791. évi francia alkotmányból átvett¹⁴⁹ 79. §-ának alkalmazásával a jogszabály hatályba lépett.¹⁵⁰ Mivel ez esetben nem alkotmánymódosításról volt szó, az uralkodó 1899. október 11-én, egy svéd–norvég közös államtanácsülésen, amelyen a koronaherceg is részt vett, mély sajnálatát kifejezve, de elismerte a döntés érvényességét,

és december 15-i hatállyal visszavonta az uniós jelkép feltüntetéséről szóló 1844. júniusi királyi rendeletet.¹⁵¹ A nem várt fejleményekre tekintettel a norvég féllel mindig igen barátságatlan Douglas külügyminiszter benyújtotta a lemondását.¹⁵²

Ezt követően egészen 1902-ig nem került ismét napirendre a konzuli szolgálatok kérdése. Ekkor azonban a svéd külügyminiszter javaslatára egy újabb (immáron negyedik, egyben utolsó) uniós reformbizottság jött létre, amelynek tanácskozásai nem várt módon gyors eredményt hoztak. A híres drámaíró fia, Sigurd Ibsen (1859–1930) által kidolgozott kompromisszumos javaslat alapján, amely a közös diplomáciai testületet meghagyva választotta volna szét a svéd és norvég konzuli szolgálatot (azaz svéd–norvég követség, azon belül külön svéd és norvég konzul) 1903-ban a két kormány ideiglenes megállapodást kötött egymással.¹⁵³ Az uralkodó Sigurd Ibsent stockholmi norvég államminiszterre nevezte ki, a *Storting* pedig 1904-ben elfogadta a norvég konzulokról szóló törvényjavaslatot.

Az Erik Gustaf Boström (1842–1907) vezette svéd kormány azonban megüzentte, hogy mindaddig nem hajlandó felszámolni a közös konzulátusokat, amíg a svéd külügyminisztert nem nevezik ki az uniós közös külügyminiszterévé, és a külügyi kabinet nem kapja meg a felhatalmazást a munkáltatói jogkör teljes körű gyakorlására, vagyis arra, hogy a norvég konzulokat ugyanúgy elmozdíthassa a hivatalukból, ahogy a svéd diplomátákat is.¹⁵⁴ A norvég fél számára ezek a kérések elfogadhatatlanok voltak, így a norvég kormány lemondott, és Christian Michelsen (1857–1925) vezetésével új (továbbra is összpárti) kormány jött létre Norvégiában.¹⁵⁵ Az új miniszterelnök radikális és vakmerő lépésre szánta el magát. Úgy döntött, hogy javasolja a *Storting*nek a norvég konzuli szolgálatról szóló törvény újbóli elfogadását, a Boström-féle javaslatok teljes figyelmen kívül hagyásával, és amennyiben ezt az uralkodó megvétőzza, Norvégia felmondja a Svédországgal 1814 óta fennálló uniót.

Ehhez egy olyan megoldást választottak, hogy miután a parlament a kormány javaslata szerint elfogadta a törvényt, és a király azzal szemben 1905. május 27-én az előzetes várakozásoknak megfelelően valóban vétót is emelt, Michelsen benyújtotta lemondását az uralkodónak, a *Storting* viszont kinyilvánította, hogy mást nem hajlandó miniszterelnöknek elfogadni. II. Oszkár így kényszerhelyzetbe került: nem fogadta el a lemondást, így ismerve el, hogy a parlamentáris szabályok keretei között az adott

helyzetben nem tud más miniszterelnököt kinevezni a kormány élére.¹⁵⁶ A *Storting*, 1905. június 7-én meghozott egyhangú határozatával erre a patthelyzetre, azaz az ország kormányozhatatlanná válására hivatkozva mondta fel az uniót: „annak következtében, hogy a király megszünt Norvégia királyaként működni, a Svédországgal fennálló unió megszűntnek nyilvánítottik.”¹⁵⁷

Ezt követően, az uralkodóhással szemben gesztust gyakorolva, felajánlották, hogy II. Oszkár valamelyik

II. Oszkár svéd (1844–1907) és norvég (1844–1905) király¹⁶⁰

Bernadotte herceget jelölje utódjának, akit Norvégia hajlandó királyaként elfogadni. A sértődött király ezt visszautasította, azonban azt is kijelentette, hogy Svédország nem fog erőszakot alkalmazni, nem fogja Norvégiát a továbbiakban az unióba bekényszeríteni.¹⁵⁸ A *Riksdag* rendkívüli ülésén azt követelte, hogy tartsanak népszavazást, és a norvég nép döntsön arról, hogy ki akarja-e léptetni országát az egyesült királyságból. Michelsen ezt elfogadta, és a *Storting* 1905. augusztus 13-ára ki is írta a referendumot. A választásra jogosult norvég állampolgárok mintegy 85 százalékának részvételével megtartott népszavazás 367 149 igen szavazattal az unió felmondása mellett döntött – mindössze 184-en szavaztak annak fenntartására.¹⁵⁹

Ezek után a svéd kormány nem tehetett mást, mint hogy elismerte az unió megszűnését.¹⁶¹

1905. augusztus 31-én Karlstadban megkezdődtek a tárgyalások a szétváláshoz szükséges intézkedésekről, melyek eredményeképpen szeptember végén megszületett a két fél közötti megállapodás.¹⁶² A norvégok a trónt VII. Eduárd angol király (1901–1910) vejének, Károly dán királyi hercegnek ajánlották fel, aki azonban csak azzal a feltétellel fogadta el azt, ha a norvég nép megerősíti a monarchikus államformát. Ennek megfelelően novemberben újabb népszavazásra került sor Norvégiában, ahol közel 80 százalékos többséggel a monarchia diadalmaskodott. November 18-án Károly herceget királlyá választották, aki a norvégok felé gyakorolt szimbolikus gesztusként uralkodóként az ősi Haakon nevet választotta (VII. Haakon, 1905–1957).¹⁶³ Ezt a nevet utóljára a kalmari unió előtt, 1340 és 1380 között viselte norvég király, aki nem volt más, mint Margrete Valdemarsdatter dán királyi hercegnő (1353–1412), a három királyság unióját később megalapító régens férje.

Ezzel a Svéd–Norvég Unió története véget ért. Olyan uniónak tekinthető, amellyel egyik társország sem volt elégedett. A közös védelem és hadügy eredeti koncepciója, amely abból indult ki, hogy ezek vitelére nem szükséges közös intézményeket létrehozni, mivel hagyomá-

nyosan uralkodói felségjogokról van szó, csak addig volt úgy-ahogy tartható, ameddig nem valósult meg mindkét országban a parlamentáris kormányzás elve, és a király nem vonult ki a tényleges államhatalomból. Az 1814. évi mossi egyezmény és az 1815. évi (közös) uniótörvény garantálta ugyan Norvégia egyenjogúságát, de ezt eleinte a svéd király személye, később pedig (különösen 1885 után) a svéd parlamentnek felelős svéd külügyminiszter pozíciója nem hagyta érvényesülni.

Mire azonban a felek – az e célból létrehozott negyedik bizottság munkájának eredményeképpen – végre meg-

állapodhattak volna a paritáson alapuló, modern és hatékony közös diplomáciai szervezetben, Norvégiában már elsősorú többségbe kerültek a teljes függetlenség hívei. Az unió 1905. évi megszűnését eredményező helyzet furcsaságának érzékeltetésére idézzük H. Arnold Barton amerikai történész szavait: „végül úgy alakult, hogy Norvégia egyetlen módon tudta elérni, hogy Svédországgal minden tekintetben egyenrangú lehessen: a teljes függetlenség ki nyilvánításával.”²¹⁶⁴

Jegyzetek

- ¹ *Képviselőházi irományok*. 1861. I. kötet. Irományszámok 1861–37. 151. p.
- ² *Képviselőházi irományok*. 1861. I. kötet. Irományszámok 1861–12. 83. p.
- ³ DOBSZAY Tamás: Deák Ferenc törekvései és politikája 1860–1861-ben. In MOLNÁR András (szerk.): *Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége, 1833–1873*. Zalai Gyűjtemény 59. Zalaegerszeg, 2004, Zala Megyei Levéltár, 210. p.
- ⁴ Lásd például CSENGERY Antal: *Deák Ferenc emlékezete*. Budapest, 1877, Franklin Társulat, 24. p.; FAZEKAS Csaba: Deák Ferenc az 1841. évi egyházpolitikai vitában. In BALOGH Elemér – SARNYAI Csaba Máté (szerk.): *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. Szeged, 2005, Pólay Elemér Alapítvány, 142. p.; GÁNGÓ Gábor: Deák Ferenc politikai elvei és eszményei. *Kisebbségkutatás*, 2003. 3. sz. 497. p.; MOLNÁR András: Deák Ferenc ifjúkori olvasmányai. *Magyar Könyvszemle*, 2003. 2. sz. 232. p.; PANKA Károly: Deák Ferenc könyvtáráról. *Magyar Könyvszemle*, 1938. 3. sz. 290–291. p.; WLAŚSICS Gyula: Bevezetés. In UŐ (szerk.): *Deák Ferencz munkáiból*. Budapest, 1906, Franklin Társulat, 23. p.
- ⁵ CSENGERY 1877, 24. p.
- ⁶ CONCHA Győző: *Politika. I. kötet: Alkotmánytan*. 2. kiadás. Budapest, 1907, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. 641. p.
- ⁷ PANKA 1938, 290. p. (MOLNÁR 2003, 232. p.)
- ⁸ ROTTECK, Carl von: *Lehrbuch des Verunftrrechts und der Staatswissenschaften*. III. kötet. Stuttgart, 1834, Hallberger'sche Verlagshandlung. 156–157. p.
- ⁹ CONCHA 1907, 637. p.
- ¹⁰ ROTTECK 1834, 157. p.
- ¹¹ ROTTECK 1834, 158. p.
- ¹² BURGESS, John W.: The Recent Constitutional Crisis in Norway. *Political Science Quarterly* 1., 1886. 2. sz. 264. p.
- ¹³ JANSSON, Torkel: Scandinavia between the Congress of Vienna and the Paris Commune. In KOURI, Erkki I. – OLESEN, Jens E. (eds.): *The Cambridge History of Scandinavia. Volume 2: 1520–1870*. Cambridge, 2016, Cambridge University Press, 689. p.
- ¹⁴ Lásd BARTON, H. Arnold: *Sweden and Visions of Norway. Politics and Culture, 1814–1905*. Carbondale–Edwardsville, 2003, Southern Illinois University Press, 19, 25, 62, 97, 110, 124, 150, 167. p.
- ¹⁵ CONCHA 1907, 642. p.
- ¹⁶ Lásd BERG, Roald Berg: Denmark, Norway and Sweden in 1814. A geopolitical and contemporary perspective. *Scandinavian Journal of History*, 2014. 3. sz. 268. p.
- ¹⁷ BARTON, H. Arnold: *Scandinavia in the Revolutionary Era*. Minneapolis, 1986, University of Minnesota Press. 337. p.; BARTON 2003, 14. p.; DERRY, Thomas K.: *A History of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland and Iceland*. Minneapolis, 1979, University of Minnesota Press, 212. p.; FELDBÆK, Ole: Denmark in the Napoleonic Wars. A Foreign Policy Survey. *Scandinavian Journal of History*, 2001. 2. sz. 100. p.
- ¹⁸ ORFIELD, Lester B.: *The Growth of Scandinavian Law*. Philadelphia, 1953, University of Pennsylvania Press, 154. p.
- ¹⁹ A témáról magyar nyelven bővebben lásd BALOGH Elemér: 200 éves a norvég alkotmány. *Alkotmánybírószági Szemle*, 2014. 1. sz. 112. p.; BANK Barbara – MISZLER Tamás: A skandináv államok története. In BEBESI György (szerk.): *A hosszú 19. század rövid története*. Pécs, 2010, Pécsi Tudományegyetem, 278. p.; KAN, Alekszandr Sz.: *A skandináv országok története*. Budapest, 1976, Kossuth Könyvkiadó, 135–136. p.
- ²⁰ PULMA, Panu: Constitution and Politics. In KOURI–OLESEN (eds.) 2016, 673. p.
- ²¹ BARTON 2003, 17. p.; BERG 2014, 276. p.; KISS Barnabás: *Észak-Európa alkotmányai*. Budapest, 1992, Allamtudományi Kutatóközpont, 10. p.
- ²² BERG 2014, 277. p.; KAN 1976, 136. p.
- ²³ DERRY, Thomas K.: *A Short History of Norway*. London, 1957, George Allen & Unwin Ltd. 139. p.
- ²⁴ BRÆKSTAD, Hans L.: *The Constitution of the Kingdom of Norway*. London, 1905, Ballantyne, Hanson & Co. XXI. p.; DERRY 1979, 218. p.; GAMMELGAARD, Karen – HOLMØYVIK, Eirik: The Norwegian Constitution as a Text. In UŐK (eds.): *Writing Democracy. The Norwegian Constitution, 1814–2014*. Oxford – New York, 2014, Berghahn Books, 13. p.; WARNER, William B. – HOLMØYVIK, Eirik – RINGVEI, Mona: The Thing That Invented Norway. In GAMMELGAARD–HOLMØYVIK (eds.) 2014, 37. p.
- ²⁵ A módosított alkotmány 15. §-át angol nyelven lásd BRÆKSTAD 1905, 10–11. p.
- ²⁶ BRÆKSTAD 1905, 21–22. p.
- ²⁷ BRÆKSTAD 1905, 16–17. p.
- ²⁸ BRÆKSTAD 1905, 51. p.
- ²⁹ Lásd például POLNER Ödön: *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya*. Budapest, 1891, Singer & Wolfner. 11. p.; THALLÓCY Lajos: A külügyek vezetése Svéd-Norvégiában s nálunk. *Budapesti Szemle*, 1898. 260. sz. 163. p.
- ³⁰ VÁRNAI Sándor: A svéd–norvég unió államjoga az 1867: III. tc. revíziója szempontjából. *Athenaeum*, 1905. 3. sz. 358. p.
- ³¹ AALL, Anathon – GJELSVIK, Nikolaus: *Die norwegisch-schwedische Union. Ihr Bestellen und ihre Lösung*. Breslau, 1912, M. & H. Marcus. 49–56. p.; NANSEN, Fridtjof: *Norway and the Union with Sweden*. London – New York, 1905, MacMillan & Co. 22. p.; ORFIELD 1953, 154. p.
- ³² AALL–GJELSVIK 1912, 55. p.
- ³³ Az uniótörvény 12. §-át angol nyelven lásd BRÆKSTAD 1905, 73–74. p.
- ³⁴ Amint erre a korabeli magyar szakirodalom is rámutat, lásd például POLNER 1891, 11. p.; THALLÓCY 1898, 163–164. p.
- ³⁵ Angol nyelven lásd BRÆKSTAD 1905, 59. p.
- ³⁶ BRÆKSTAD 1905, 59–60. p.
- ³⁷ BRÆKSTAD 1905, 60–67. p.
- ³⁸ BRÆKSTAD 1905, 67–68. p.
- ³⁹ AALL–GJELSVIK 1912, 86–87. p.
- ⁴⁰ POLNER 1891, 13. p. Az uniótörvény 5. §-át angolul lásd BRÆKSTAD 1905, 69. p.

- ⁴¹ BRÆKSTAD 1905, xiii. p.
- ⁴² ELVIKEN, Anders: The Genesis of Norwegian Nationalism. *The Journal of Modern History*, 1931. 3. sz. 381. p.
- ⁴³ HOLMØYVIK, Eirik: The Theory of Sovereignty and the Swedish-Norwegian Union of 1814. *Journal of the History of International Law*, 2005. 2. sz. 139–140. p.; NANSEN 1905, 51. p.; THALLÓCZY 1898, 164. p.; VALEN, Henry – KATZ, Daniel: *Political Parties in Norway: A Community Study*. Universitetsforlaget, 1964, Oslo. 13. p.
- ⁴⁴ SZÁSZ Zsombor: A norvég és svéd államkapcsolat revisiói. I. közlemény. *Jogállam*, 1907. 4. sz. 300. p.
- ⁴⁵ NANSEN 1905, 49. p.
- ⁴⁶ DERRY 1979, 218. p. Az eredeti, 1814. májusi norvég alkotmány 13. §-a szerint Norvégiában kellett volna élnie, és hat hónapnál huzamosabb időre csak a *Storting* engedélyével hagyhatta volna el az ország területét. Lásd *The Constitution of the Kingdom of Norway*. Christiania, 1814, 6. p.
- ⁴⁷ BARTON 2003, 62. p.
- ⁴⁸ BAIN, Robert Nisbet: *Scandinavia. A Political History of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900*. Cambridge, 1905, Cambridge University Press. 435. p.; BARTON 2003, 62. p.; BERG 2014, 277. p.; DERRY 1979, 221. p.; ORFIELD 1953, 154. p.; SZÁSZ 1907 (I. közlemény), 299. p.
- ⁴⁹ NJÅSTAD, Magne: Stattholder. In HENRIKSEN, Petter (szerk.): *Store norske leksikon*. Oslo, 2012, Kunnskapsforlaget. <https://snl.no/stattholder>
- ⁵⁰ DERRY 1979, 221. p.
- ⁵¹ ORFIELD 1953, 155. p.
- ⁵² MARDAL, Magnus A.: Torgslaget. In HENRIKSEN, Petter (redaktor): *Store norske leksikon*. Oslo, 2012, Kunnskapsforlaget. <https://snl.no/Torgslaget>
- ⁵³ LARSEN, Karen: *History of Norway*. New Jersey, 1948, Princeton University Press. 406. p.; LINDGREN, Raymond E.: *Norway-Sweden: Union, Disunion, and Scandinavian Integration*. New Jersey, 1959, Princeton University Press. 47. p.
- ⁵⁴ AALL–GJELSVIK 1912, 176. p.
- ⁵⁵ BURGESS 1886, 271. p.
- ⁵⁶ LARSEN 1948, 406. p.; NJÅSTAD 2012
- ⁵⁷ DERRY 1957, 146. p.; DERRY 1979, 221. p.
- ⁵⁸ DERRY 1957, 147. p.
- ⁵⁹ BARTON 2003, 62. p.; DERRY 1957, 147. p.; DERRY 1979, 221. p.; LARSEN 1948, 412. p.; ORFIELD 1953, 155. p.
- ⁶⁰ LEIREN, Terje – SJÅVIK, Jan: *Historical Dictionary of Norway*. 2. kiadás. Lanham–Boulder–New York–London, 2019, Rowman & Littlefield. 303. p.
- ⁶¹ NJÅSTAD 2012; ORFIELD 1953, 155. p.
- ⁶² BALOGH 2014, 112. p.; BARTON 2003, 27. p.; DERRY 1957, 135. p. Életről bővebben lásd DØRUM, Knut: Herman Wedel Jarlsberg. In HENRIKSEN (redaktor) 2012 https://snl.no/Herman_Wedel_Jarlsberg, illetve uő: Severin Lovenskiold. In HENRIKSEN (redaktor) 2012 https://snl.no/Severin_Lovenskiold
- ⁶³ SEIP, Anne-Lise: The Revolution of 1848 on the Norwegian Scene. In DOWE, Dieter – HAUPT, Heinz-Gerhardt – LANGEWIESCHE, Dieter – SPERBER, Jonathan (eds.): *Europe in 1848 Revolution and Reform*. New York – Oxford, 2000, Berghahn Books, 316. p.
- ⁶⁴ BARTON 2003, 63. p.; LANGHOLM, Sivert: Norway: the Emergence of the Nation State. In KOURI–OLESEN (eds.) 2016, 966. p.
- ⁶⁵ BAIN 1905, 433. p.
- ⁶⁶ DERRY 1957, 156. p.; JANSSON, Torkel: The Constitutional Situation. In KOURI–OLESEN (eds.) 2016, 913. p.
- ⁶⁷ BARTON 2003, 63. p.; DERRY 1957, 156. p.; ORFIELD 1953, 156. p.
- ⁶⁸ BARTON 2003, 55. p.; VERNEY, Douglas V.: *Parliamentary Reform in Sweden, 1866–1921*. Oxford, 1957, Clarendon Press, 1. p.
- ⁶⁹ DERRY 1957, 156. p.
- ⁷⁰ KAN 1976, 153. p.
- ⁷¹ DERRY 1979, 244–245. p.
- ⁷² NJÅSTAD 2012
- ⁷³ BAIN 1905, 436. p.
- ⁷⁴ BARTON 2003, 63–64. p.
- ⁷⁵ BERG, Ole T.: Statsminister. In HENRIKSEN (redaktor) 2012 <https://snl.no/Statsminister>; DERRY 1957, 175. p.; LANGHOLM 2016, 971. p.; ORFIELD 1953, 156. p.
- ⁷⁶ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cf/Frederik_Stang_%281808_-_1884%29.jpg
- ⁷⁷ HOLMØYVIK 2005, 139. p.; JANSSON 2016, 913. p.; NANSEN 1905, 51–52. p.
- ⁷⁸ FELDBÆK 2001, 100–101. p.; BARTON 1986, 338. p.
- ⁷⁹ BARTON 2003, 26. p.; LINDGREN 1959, 45–46. pp.; SZÁSZ Zsombor: A norvég és svéd államkapcsolat revisiói. II. közlemény. *Jogállam*, 1907. 5. sz. 362. p.
- ⁸⁰ SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 362. p.; rövid leírás az esetről https://en.wikipedia.org/wiki/Bod%C3%B8s_affair
- ⁸¹ DERRY 1957, 145–146. p.; LINDGREN 1959, 46. p. SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 362. p.
- ⁸² LINDGREN 1959, 47. p.
- ⁸³ ORFIELD 1953, 154. p.; SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 364. p.
- ⁸⁴ SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 364–365. p.
- ⁸⁵ LARSEN 1948, 411. p.
- ⁸⁶ BARTON 2003, 62. p.
- ⁸⁷ LARSEN 1948, 412. p.; ORFIELD 1953, 155. p.; SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 367. p.
- ⁸⁸ LARSEN 1948, 411. p.; SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 364–365. p.
- ⁸⁹ BARTON 2003, 62. p.; ORFIELD 1953, 155. p.
- ⁹⁰ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/78/Orlogsgj%C3%B8s_1844.jpg
- ⁹¹ BANK–MISZLER 2010, 279. p.; DERRY 1957, 151. p.; ORFIELD 1953, 154–155. p.
- ⁹² DERRY 1957, 151. p.
- ⁹³ BARTON 2003, 62. p.
- ⁹⁴ BARTON 2003, 73. p.
- ⁹⁵ LARSEN 1948, 411. p.; NANSEN 1905, 56. p.; ORFIELD 1953, 155. p.
- ⁹⁶ ORFIELD 1953, 155. p.
- ⁹⁷ BURGESS 1886, 271. p.
- ⁹⁸ BARTON 2003, 64–65. p.
- ⁹⁹ ORFIELD 1953, 155. p.
- ¹⁰⁰ SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 365. p.
- ¹⁰¹ SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 363. p.
- ¹⁰² BARTON 2003, 32. p.; SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 366. p.
- ¹⁰³ BARTON 2003, 58. p.; SZÁSZ 1907 (II. közlemény), 363. p.
- ¹⁰⁴ BARTON 2003, 58. p.
- ¹⁰⁵ ORFIELD 1953, 155. p. A javaslatot (melyet ő uniós alkotmánytervnek nevez) részletesen ismerteti SZÁSZ Zsombor: A norvég és svéd államkapcsolat revisiói. III. közlemény. *Jogállam*, 1907. 6. sz. 442–447. p., valamint uő: A norvég és svéd államkapcsolat revisiói. IV. közlemény. *Jogállam*, 1907. 7. sz. 508–518. p.
- ¹⁰⁶ KAN 1976, 153. p.
- ¹⁰⁷ NANSEN 1905, 23. p.
- ¹⁰⁸ NANSEN 1905, 41–42. p.
- ¹⁰⁹ Részletesen lásd SZÁSZ Zsombor: A norvég és svéd államkapcsolat revisiói. V. közlemény. *Jogállam*, 1907. 8. sz. 592–597. p.
- ¹¹⁰ BARTON 2003, 58–59. p.; KAN 1976, 153. p.; SZÁSZ 1907 (V. közlemény), 598. p.
- ¹¹¹ SZÁSZ 1907 (V. közlemény), 598. p.
- ¹¹² DERRY 1957, 174. p.; lásd még BARTON 2003, 58–59. p.
- ¹¹³ BARTON 2003, 59. p.
- ¹¹⁴ BARTON 2003, 59. p.; DERRY 1979, 269. p.
- ¹¹⁵ SZÁSZ 1907 (V. közlemény), 603. p.
- ¹¹⁶ DERRY 1957, 174. p.; DERRY 1979, 269. p.; NANSEN 1905, 53. p.
- ¹¹⁷ Norvég sarkkutató, felfedező, diplomata, a Népszövetség egyik főbiztosa, a nemzetközi menekültügy egyik legnagyobb alakja, Nobel-békedíjas (1922). Érdekesség, hogy felmenői között szerepel Hans Nansen (1598–1667), aki a koppenhágai kereskedőpolgárság vezéralakjaként, a főváros polgármestereként vezető szerepet játszott az 1660. őszi dániai országgyűlésen, ahol bevezették az abszolút és örökletes monarchiát.
- ¹¹⁸ NANSEN 1905, 53. p.

- ¹¹⁹HELGA DÓTTIR, Ragnhildur: *The Influence of American Theories of Judicial Review on Nordic Constitutional Law*. (The Raoul Wallenberg Institute Human Rights Library Vol. 26.). Leiden–Boston, 2006, Martinus Nijhoff Publishers, 5. p.; VALEN–KATZ 1964, 13. p.
- ¹²⁰LEIREN–SJÁVIK 2019, 14. p.
- ¹²¹BAIN 1905, 436. p.; KAN 1976, 164. p.
- ¹²²BAIN 1905, 436. p.
- ¹²³DERRY 1957, 178. p.
- ¹²⁴BAIN 1905, 437. p.; BARTON 2003, 66. p.
- ¹²⁵ORFIELD 1953, 156. p.
- ¹²⁶BAIN 1905, 437. p.
- ¹²⁷Ezzel összefüggésben lásd MEZEY Barna – SZENTE Zoltán: *Európai parlamentarizmus- és alkotmánytörténet*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 306. p.
- ¹²⁸BAIN 1905, 437. p.; BARTON 2003, 67. p.; KAN 1976, 164. p.
- ¹²⁹BAIN 1905, 438. p.
- ¹³⁰BARTON 2003, 67. p.; DERRY 1957, 178. p.; KAN 1976, 164. p.; LEIREN–SJÁVIK 2019, 15. p.
- ¹³¹BARTON 2003, 68. p.
- ¹³²DERRY 1957, 192. p. A törvény egyes, az 1809. évi *Regeringsformot* módosító rendelkezéseit svéd és német nyelven lásd www.verfassung-gen.eu/sw/verf09-i.htm
- ¹³³ORFIELD 1953, 157. p.
- ¹³⁴NANSEN 1905, 53–54. p.
- ¹³⁵DERRY 1957, 192. p.; KAN 1976, 168. p.
- ¹³⁶DERRY 1957, 192–193. és 195–196. p.
- ¹³⁷DERRY 1957, 196. p.
- ¹³⁸BAIN 1905, 439. p.
- ¹³⁹BAIN 1905, 439. p.; KAN 1976, 169. p.; ORFIELD 1953, 157. p.
- ¹⁴⁰BARTON 2003, 75. p.
- ¹⁴¹ORFIELD 1953, 157. p.
- ¹⁴²BAIN 1905, 440. p.
- ¹⁴³KAN 1976, 169. p.
- ¹⁴⁴BAIN 1905, 440. p.; DERRY 1957, 197. p.
- ¹⁴⁵DERRY 1957, 197–198. pp.; NANSEN 1905, 56–57. p.; ORFIELD 1953, 157. p.
- ¹⁴⁶BAIN 1905, 440. p.
- ¹⁴⁷BAIN 1905, 440. p.
- ¹⁴⁸KAN 1976, 169. p.
- ¹⁴⁹MEZEY–SZENTE 2003, 306. p.
- ¹⁵⁰BAIN 1905, 441–442. p.; DERRY 1957, 198. p.; ORFIELD 1953, 157. p.
- ¹⁵¹BAIN 1905, 442. p.
- ¹⁵²BAIN 1905, 442. p.
- ¹⁵³DERRY 1957, 198. p.
- ¹⁵⁴Uo.
- ¹⁵⁵ORFIELD 1953, 157. p.
- ¹⁵⁶DERRY 1957, 200. p.; KAN 1976, 183. p.; LEIREN–SJÁVIK 2019, 16. p.
- ¹⁵⁷BARTON 2003, 78. p.; DERRY 1957, 200–201. p.; ORFIELD 1953, 158. p.
- ¹⁵⁸DERRY 1957, 201. p.; KAN 1976, 183. p.
- ¹⁵⁹BARTON 2003, 82. p.; Uo.
- ¹⁶⁰https://pl.wikipedia.org/wiki/Oskar_II#/media/Plik:600_Norwegian_Lion_King_Oscar_II.jpg
- ¹⁶¹BANK–MISZLER 2010, 280. p.
- ¹⁶²KAN 1976, 183. p.; ORFIELD 1953, 158. p.
- ¹⁶³BANK–MISZLER 2010, 280. p.; BARTON 2003, 82. p.; KAN 1976, 183–184. p.
- ¹⁶⁴BARTON 2003, 82. p.

A polgári kori Magyarországon döntvényalkotási joggal rendelkezett a Kúria, a királyi ítélőtábla és a Közigazgatási Bíróság. A döntvény a felsőbíró-ságok elvi megállapodása, amelyet az azt megfogalmazó bíróságnak a peres ügyek elintézésénél mindaddig követnie kellett, amíg azt egy újabb elvi megállapodás meg nem változtatja.¹ A döntvényalkotás célja a jogegység megóvása a jogszolgáltatás terén.

Neves magánjogászaik közül Zlinszky Imre úgy vélekedett, hogy a döntvények, a Kúria által megállapított elvek a bíróságokat *pur et simple* kötelezik. Suhayda János szerint a kúriai ítéleteket „szokásnak” kell tekinteni, amelyek nemcsak a Kúriára és az ítélőtáblákra, hanem az alsóbbfokú bíróságokra is kötelezők, és „azokra mint törvényekre hivatkozni lehet”. Wenzel Gusztáv pedig azt az álláspontot képviselte, hogy a döntvények csak „mintegy eldöntötték” a jogkérdéseket, törvényességüket és „belső igazságukat csak vélelem támogatja”. A döntvények kötelező erejét ugyan vitatta, de irányadónak tekintette az elvi megállapodásokat, amelyek „csak a kir. Curia jogi nézetét és meggyőződését tolmácsolták, melytől az eltérni nem szokott.”²

1. Döntvények a XVIII. században

A bíróságok elsődleges feladata a peres felek vitáinak rendezése, de már a Hármaskönyv (II. rész 6. cím 11. §) is megfogalmazta, hogy az ország rendes bírái (nádor, or-

Bódiné Beliznai Kinga

Felsőbíró-ságaink döntvényalkotási joga

szágbíró, kancellár, személynök) nemcsak jogalkalmazó, hanem jogalkotó hatalommal is rendelkeznek:

„[...] ez a mi szokásunk az ország rendes biráinak ismértelt, sőt több ízben egy és ugyanazon renddel, módon és eljárással hozott és alkotott s törvényes végrehajtással is megerősített ítéleteiből és ítélő leveleiből származott.”

A bírói jog alapja és korlátja marad a törvényi hézag, amely az igazságos ítéletre való kötelezettség révén merül fel. A „bírói jogalkotás” ebből adódóan mindig csak olyan egyedi problémákkal kapcsolatban lesz lehetséges, amelyeket a bíró elé kerülő egyedi esetek vetnek fel. Így a bírói jogalkotás mindig kötve lesz a kodifikációhoz, amelyet kiegészít.³ A jogképzett bíró tehát „tudományos processus által találja fel az eddig hiányolt jogtételt”, és „éles elmével következtetéseket von a meglévő elvekből”, valamint az adott peres ügy „lényeges pontjait kiszemeli, hogy megfelelő tételt alkalmazhasson.”⁴